

KOMPORSZÁG UTASAI

Fleck Zoltán

A nagy illúzió

A magyarországi demokratikus jogállam viszonylag gyors felszámolásának befejeztével a közbeszéd is átépülőben van. Két kérdés még azokhoz is eljut, akik lemondtak a politikai történések megfigyeléséről.

Az egyik az a dilemma, hogy a demokrácia jövője szempontjából katasztrofális választási eredményért ki és mennyiben felelős. Érheti-e szemrehányás, esetleg sújthatja-e politikai büntetés a baloldal egy részét és pontosan melyiket. A másik, szerintem lényegesebb kérdés, hogy tárgyalópartner-e az antideokratikus szélsőjobb. A két dilemmát az antifasizmus legitimitása kapcsolja össze. Erős az az értelmezési tartomány, amelyik a baloldal teljes diszkreditálását és a náci érvelés elfogadását egyszerre kívánja. Én azonban nem szívesen kapcsolodom ezekhez a vitákhoz közvetlenül. Sem nagyrabecsült közéleti szereplők kívánt visszavonulásáról, sem neonácik elfogadhatóságáról. Néhány általánosabb összefüggést ajánlanék megfontolásra. Tisztázom azért, a lehető legegyszerűbben, hogy mi ezekkel kapcsolatban a személyes álláspontom. Nem hiszem, hogy a baloldal lényegi megújulása nélkül lehetséges modern Magyarország. De nem a baloldali és liberális értékeket következetesen képviselő gondolkodók megújulására vagy szerepvállalásuk felülvizsgálatára van szükség. Nem hiszem azt sem, hogy a náci ideológia szalonképesse emelésével megerősíthető a demokrácia láthatólag ingatag társadalmi támogatottsága.

síthető a demokrácia láthatólag ingatag társadalmi támogatottsága.

E viták helyett olvastam Daniel Dayan remek cikkét.¹ Azt állítja, hogy újra kell értelmezni a média társadalmi szerepét: a közönség nem egyszerűen áldozat a nyilvánosság üzleti kifosztóinak oltárán, hanem elkeseredett küzdelem folyik a láthatóságért. Miközben egyre kevésbé értjük, amit látunk, és egyre inkább jellemző az opacitás, a homály, technikai értelemben egyre könnyebb megszerezni a nyilvános megjelenést. Aki nem látszik, nem létezik: a láthatóságkeresés folyamatos harc a megjelenéstől megfosztottság ellen. A nyilvánosság névtelen és védtelen fogyasztói tülekednek a láthatóságot biztosító fórumokon. Már nemcsak statisztikai létre vágnak, nem a közvélemény-kutatók mintáit töltik meg, hanem személyük és véleményük láthatóságáért küzdenek. Agresszív szurkolói csoportok, kommentelők, graffitizők, terroristák és valóságsszimuláló showműsorok szereplői kétségbeesetten vágnak a fényre, elismerésre, megjelenésre. A média tudja biztosítani a láthatóságot, amely nélkül jelentéktelenek maradnak. De a média ma már nem kizárólagos szervezője a láthatóságnak, bárki a láthatóság vállalkozójává válhat. A

3

¹ Daniel Dayan: A láthatóság kihívása, a láthatóság biztosítása, *Filológiai Közöny*, 2013/3. 245–263.

küzdelem, amelyben a megszólalás lehetősége, a szakértelem és az elismerés iránti vágy ütközik, szervezi a nyilvánosság tereit. Ebben a küzdelemben a demokratikus értékeket tagadó megszólalások státusza egy szempontból döntő jelentőségű. Jeffrey Goldfarb, akinek a kis dolgok politikájáról írott könyve az autoriter rezsimok felbontásának fontos összefüggéseiről szól, a náci értelmezések beengedésének veszélyéről írt legutóbbi blogbejegyzésében. Történt ugyanis, hogy egy lengyel neonáci csoport botránnyosan akadályozta meg Zygmunt Bauman előadását, az emigrálni kényszerült világhírű tudós kommunista múltjára hivatkozva.² A demokráciára nézve nem az jelenti az egyértelmű és közvetlen veszélyt, hogy megjelenhetett ilyen kirekesztő vélemény, hanem hogy a mérsékelt jobboldal képtelen volt erre érdemben reagálni, érdemben nincs jól látható ellenpólus, amelyik a demokratikus elkötelezettség többségét azonnal megjelenítené. A szélsőjobb egyre sikeresebb stratégiákat követ saját maga láthatóságának megerősítésében és ezzel együtt a társadalmi problémák tematizálásában. Az emberarcú fasizmus populista és kirekesztő megszólalásai hatékonyan keverednek a konszolidáltság látszatával. Közben a társadalmi problémák értelmezéseit ők határozzák meg. A minden társadalomban virulens húszszázaléknyi nem demokrácia szélsőjobb akkor válhat a demokrácia sírásójává, ha bátorítják, eltúrik, vagy együttműködnek vele.

² J. Goldfarb: The Bauman Affair: A clear and present danger to democracy and academic freedom in Poland, Publicseminar.org

A szélsőjobboldali ideológia, valóságértelmezés és beszédmód a közbeszéd részeként kap legitimitást, lehetséges, elfogadható alternatívává emelkedik. Tévedés azt hinni, hogy többről van szó, mint a láthatóság megteremtésének aktusáról. Őket nem lehet legyőzni nyilvános vitában, mert a nyilvános megjelenéssel már győztek. Nincs hatása annak, hogy okos érvekkel racionálisan sarokba lehet szorítani egy olyan ideológiát, amely pontosan tudja, hogy nem kell számolnia racionális választóval. A láthatósággal és a témák, problémák kereteinek befolyásolásával megnyerték a harcot.

Egy pillanatra térjünk vissza Daniel Dayan tanulmányához! A médiumok szerinte nem pusztán információkat szolgáltatnak, hanem performatív aktsaikkal monstációt végeznek: bemutatnak, létrehozhatnak, ítéletet mondanak, létezővé nyilvánítanak, illetve elhallgatnak. A média rituáléival megtámogatott náci ideológia áttört a hallgatás falán, túllépett a láthatóság gyenge eszközein, és a közbeszéd, a hivatalos nyilvánosság, a legitim megszólalás terepére hívták vitapartnereit, akik már ekkor elvesztették a küzdelmet. Olyannal akarnak vitázni, akinek egyetlen célja, hogy vitapartnere legyen azoknak, akiknek legitim megszólalási lehetőségeik vannak. A lehetséges tárgyak tekintetében összeegyeztethetetlenek a nézőpontok, összhangra nem hozhatók a beszédmódok, a véleményeltérés áthidalhatatlan. Arra pedig józan ésszel nem számíthatunk, hogy a nyilvános térben megjelenő náci eszmét a hallgatóság, amely maga is láthatóságra áhítozik, látványos aktussal elutasítsa. Még a jogállami eszmék terjesztésére felesküdt hivatásrendekben

sincs ennyi erő. A rasszizmus beszivárgása az állami helyekre nem pusztán a szélsőjobboldali párt parlamenti arányaiból következik, hanem a náci *framing* (a tematikus keretek meghatározásának) következménye. Egyre több olyan bírósági ítélettel kell majd számolnunk, amely az állami legitimitáció legmagasabb szintjeit kölcsönzi a legdurvább rasszizmusnak. Miért lenne probléma a rasszista nyelv használata éppen egy bírósági ítéletben, ha a politikai elit beszéli ezt a nyelvet? Abban a pillanatban, hogy megjelenik egyenrangú vitapartnerként, elnyerte azt az elfogadottságot, ami ide vezet. Mindegy, hogy utána egy vitában alulmarad-e. Jeles demokratáink talán még a közönség megszavaztatásába is belemennének egy ilyen vita után?!

Arra kell a baloldali demokraták antifasizmusa, hogy folyamatosan megerősítse a demokratikus érvelés kereteit, felhívja a figyelmet a lehetséges morális defektusra, amely az értelmiség súlyos árulásához vezet. Olyan imaginációkat fogalmazzanak meg, terjesszenek, amelyek életképesek és kompatibilisek a demokratikus alapértékekkel. Ezek nélkül nem erősödik meg

az a nyelvezet, amely képes ellenállni a náci beszédnek. A beszédmódok küzdelme változatos terekben zajlik, számos ezek közül a humanizmus alapelemeit sem viseli magán. A demokratikus megszólalások fórumait pedig az autoriter állam rendezzi át éppen. A jobboldali rezsím semmilyen tekintetben nem kedvező terep a náci beszéd elleni fellépésnek, mert szívesen kacsint össze vele a színpalak mögött, vagy dörzsöli a markát, ha a liberalizmusról és a baloldalról nem neki kell kimondania azt, amit gondol.

Három alapvető tévedés rejlik a jelenkori demokratikus ellenzék soráiban: először is félreértik a nyilvánosság és a média szerepét, jelentőségét, még mindig azt gondolják, hogy ott nyilvános vitában érvek ütköznek; másodsor félreértik a szélsőjobboldal szándékait, amikor nem számolnak azzal, hogy a láthatóság erősítése a fő céljuk, harmadsor félreértik a társadalmi helyzetet, ha azt gondolják, hogy a közvélemény demokratikus része képes ma artikulált hangot kiadni. Egyetlen értelmes hang hallatszik, amelynek még lehet hatása a demokratikus érzelmekre: „A náci nem vitapartner, nincs miről beszélni velük.”